

Nüşabə Əbdülrəhimova

ADU

nushaba.azizova@mail.ru

AMERİKA MƏDƏNİYYƏTİNDƏ KONKRET SİTUASIYALAR ZAMANI MEYDANA ÇIXAN LİNQVOKULTUROLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏR (AMERİKA KİNOMƏTNLƏRİ ƏSASINDA)

Açar sözlər: *lingvokulturoloji, informasiya mübadiləsi, üslubi vasitələr, emfatik, resipient.*

Key words: *linguocultural, exchange of information, stylistic devices, emphatic, recipient.*

Ключевые слова: *лингвокультурологический, обмен информацией, стилистические приемы, реципиент, эмфатический.*

İngilis dili regional baxımdan maraqlı və rəngarəng xüsusiyyətləri ilə həmişə biz dilçilərin diqqətini cəlb etmişdir. Bu rəngarənglikdən danışırkən ingilis dilinin Amerika variantının özünəməxsus keyfiyyətlərini qeyd etməmək mümkün deyil. Daim müzakirə obyektı olan orfoqrafik, fonetik, qrammatik fərqliliklər müxtəlif emosiyaların ifadə olunmasında maraqlı lingvokulturoloji məqamlarla meydana çıxır. Amerika mədəniyyətində müxtəlif fikirlərin, müsbət və mənfi rəylərin emosional şəkildə çatdırılması yollarını təhlil edərkən kino mətnlərində verilən cümlələr bəzi lingvokulturoloji və üslubi xüsusiyyətləri diqqətimizə çatdırır. Ümumiyyətlə, ingilis dili pozitiv düşüncəyə və nikbin əhvəla köklənmiş bir dil olaraq qeyd olunur. Bu haqda bir çox müəlliflər öz təhlillərini bizlərə təqdim etmişlər. Amerika mədəniyyətindən irəli gələn qeyri-formallıq, pozitivlik, özünə və arzularına inam, qəhrəmanlıq ruhu, dinamiklik, daim irəli getmə və s. kimi spesifik xüsusiyyətlər kino ssenaristlərinin və rejissorlarının işlərində aydın şəkildə öz əksini tapmaqdadır. Fikirlərin izləyiciyə daha nüfuzlu çatdırılması üçün verbal və qeyri- verbal vasitələrlə yanaşı, xüsusi üslubi vasitələrin rolunu qeyd etmək istərdik. Maraqlı təzadların qarşılaşdırılması üçün istifadə olunan antitezalar, paralelizmlər, yaddaqalan bənzətmələrin göstərilməsi üçün istifadə edilən metaforalar, metonimiyalar və s. kimi üslubi vasitələr müxtəlif kino qəhrəmanlarının fikirlərini və ideyalarını bizlərə daha təsirli çatdırır. Beləliklə, kino mətnlərinə əsaslandığımızı görə nəzərimizə çarpan bəzi lingvokulturoloji məqamları qeyd etmək istərdik.

1. *It's not who I am underneath, but what I do that defines me.* (Bruce Wayne, *Batman Begins*) *Maska altında olan kimlik mən deyiləm, məni səciyyələndirən əməllərimdir.*

Bildiyimiz kimi, Betmen personajı mübariz, mərd, ədalət uğrunda vuruşan və zalımları cəzalandıran bir obrazdır. Kimliyini maska altında gizlətdiyinə görə bu qəhrəmanın mövqeyi “*It's not who I am underneath*” yəni “*Maska altında olan kimlik mən deyiləm*” kimi ifadə olunmuşdur. Verilmiş fikir öz fəlsəfi çaları ilə müəyyən üslubi vasitələrin nəticəsində qüvvətləndirmişdir. Bu cümlədə üslubi baxımdan bir birinə zidd gələn iki fikir antitezanın olmasına dəlalət edir. İnkâr məzmunlu “*It's not who I am*” ifadə litotanın xüsusiyyətlərini əks etdirir və tabesiz mürəkkəb cümlə daxilində verilir. Cümlənin linqvokulturoloji təhlilinə gəldikdə qeyd etmək istərdik ki, görünüşün mahiyyətinə varmamağa çalışan Amerika ideologiyası bu nümunədə əməllərin vacibliyini təbliğ edir və ədalət yolunda əzmkar olmağı vurğulayır.

2. *Just because someone stumbles and loses their path, doesn't mean they're lost forever.* (Professor Charles Xavier, *X-Men: First Class*) *Kiminsə büdreyib yolunu çaşması onun həmişəlik azmasını bildirmir.* Fikri təhlil etsək, görürük ki, mental-mədəni baxıları səhv etmiş insanın gələcəkdə düzgün yol seçməsi istisna olunmur. Cümlənin praqmatik qüvvətlənməsini “just” ədatının başlanğıcda gəlməsi şərtləndirir. Məcəzi mənada işlənmiş “*someone stumbles and loses their path*” metaforik ifadəsi yerində işlənmiş üslubi vasitələrlə lazımi ideya bədii təsvir yaradır. Əslində Amerika kinosundan götürülmüş bu situativ ifadə həm də milli və dini baxışlarından xəbər verir. Təsadüfi deyil ki, 1946-cı ildə ABŞ tərəfindən yaradılmış Service Institute Abroad (Xaricdə Xidmət İnstitutu) müxtəlif sahə peşəkarlarını özündə cəmləməsinə baxmayaraq, müxtəlif xalqların rəftarını anlamaq üçün daha çox intuitiv anlaşılmaya əsaslanmışdı [1, 36].

3. *Men (people) don't follow titles, they follow courage.* (William Wallace, *Braveheart*) *Kişilər (insanlar) titul yox, cəsarət dalınca gedirlər.* Filmdəki bu ifadə zaman etibarını ilə maraqlı mədəni paradoks yaradır. Bildiyimiz kimi, gender problemlərinə qarşı çıxan, hətta feminizmin yüksəlməsinə çalışan Qərb dünyası filmdə verilmiş “men” sözünü birmənalı qəbul etmir, burada cəsarətin insanlara yaxud cins olaraq kişilərə aid olması haqda fikir ayrılığı yaradır. Buna görə də filmdə “men” kimi deyilməsinə baxmayaraq, bəzi mənbələrdə və internet axtarışlarında “people” sözü ilə əvəzlənməni görə bilərik. Bu nümunə xalqların mədəni-mental baxışlarına əsasən dərk olunma bilər. Bu baxımdan Şərq və Qərb dəyərlərini qəbul edən bir millət olaraq hər iki tərcümünü rəğbətlə qarşılayırıq.

4. *Life moves pretty fast. If you don't stop and look around once in a while, you could miss it.* (Ferris, Ferris Bueller's Day Off) *Zaman çox sürətlə gedir. Dayanıb ətrafına bir qədər baxmasan, gecikə bilərsən.* Amerikalılar həmişə dinamik və hərəkətdə olan bir xalqdırlar. Onlar üçün zaman olduqca vacibdir və onun itkisi yolverilməzdir. Zənnimizcə, fimdən göstərdiyimiz yuxarıdakı nümunədə bu sürətli həyat tərzinin insanları həyatı dəyərlərdən uzaqlaşdırma bilməsindən söhbət açılır. "Time is money" (Zaman puldur) deyərək hər saniyələrinin nə qədər dəyərliliyi olduğunu işarə edirlər. Tofiq Quliyevin müəllifi olduğu kitabdan bir fikri göstərmək istərdik: "Americans often compete with themselves as well as others. They feel good when they beat their own record in an athletic event or other types of competitions. Americans seem to always be "on the go", because sitting quiet, doing nothing seems like a waste of time" [2,15].

5. *Happiness can be found even in the darkest of times, if one only remembers to turn on the light.* (Dumbledore, Harry Potter and the Prisoner of Azkaban) *Ən çətin zamanda belə xoşbəxtlik tapıla bilər, yetər ki, ümid işığını yandırmağı unutmayasan.* Bu ifadədə pozitiv düşüncənin, gələcəyə inamın nümunəsini izləmiş olduq. Amerika mədəniyyətində ayrılmaz xüsusiyyət olan optimizm bir çox kinoematoqrafların nəzər nöqtəsi olub və bu filmə də eyni istiqamət yer alır. İdeya olaraq, xoşbəxtlik üçün heç zaman gec olmadığı və bunun üçün insanın öz iradəsinin vacib olduğu bildirilir. Cümlənin emfatik təsiri "if only" kəlməsinin işlənməsi ilə daha da qüvvətlənir.

6. *Oh yes, the past can hurt. But you can either run from it, or learn from it.* (Rafiki, The Lion King) *Bəli, keçmiş insanı incidə bilər. Sən ondan ya qaça bilərsən, ya da səhvlərindən dərs ala bilərsən.* Gördüyümüz kimi fikir ədati ilə başlayaraq psixoloji cəhətdən diqqəti cəlb edir. İnsanın xoşbəxtliyi üçün hər zaman şans olduğunu əsaslandıran bu nümunə metaforik bənzətmə ilə nəzərə çarpır. Keçmişin insanı incitməsi insana aid olan xüsusiyyətin cansız abstrakt məfhumla köçürülməsi ilə ifadə olunmuşdur. "Run from it or learn from it" paralellizmində də metafora vasitəsilə insanın keçmişindən qaçması (uzaqlaşması) ifadə olunmuşdur.

7. *As long as we live, we must remain true to ourselves.* (Spartacus, Spartacus) *Nə qədər ki, biz yaşayırıq, özümüzə qarşı dürüst olmalıyıq.* Amerikalılar üçün insan necə varsa, o cür qəbul olunmalıdır prinsipi vacibdir. Vəhşi Qərb (Wild West) insanın ən mükəmməl halını onun təbii, əsil məhiyyəti ilə əlaqələndirir. Bu baxımdan yuxarıdakı cümlədə insanın özünə sadıqlığı, dürüstlüyü qeyd etdiyimiz məsələlərlə bağlıdır.

8. *Power is when we have every justification to kill, and we don't. Güc əlimizdə qətl törətmək üçün hər bir bəraət olsa belə, bunu etməməyimizdir.* (Oskar Schindler, Schindler's List) Olduqca humanist bir baxışı əks etdirən bu fikir insanın gücünün məhv etməkdə deyil, insanıyyətdə olmasını işıqlandırır. İkinci dünya müharibəsindən bəhs edən və Hollivud istehsalı olan bu film əslində Amerika dəyərlərindən daha çox bəşəri dəyərləri nümayiş etdirir. Antiteza ilə üslubi cəhətdən qarşılaşdırılan *"we have every justification to kill, and we don't"* çox güclü və dərin ideyanı diqqətimizə çatdırır.

9. *Don't let anyone ever make you feel like you don't deserve what you want.* (Patrick Verona (Heath Ledger), 10 Things I Hate About You) Heç kimə icazə vermə ki, sənin öz istəyinə layiq olmadığını sənə hiss etdirməsin. Olduqca iddialı səslənən bu fikir iki inkar ifadənin (don't let, don't deserve) təsiri ilə qüvvətləndirilmişdir. Yuxarıda izlədiyimiz nümunədə daha bir Amerika baxışına rast gəlmiş oluruq. "İnsanın istəyi və bu istəyə çatmaq üçün heç kimin müdaxiləsinə yol verməmək" ideyası müasir Qərb fəlsəfəsinin aparıcı mövzularından biridir. Gəncliyə təlqin olunaraq bu fikir artıq multikultural dünyamızda, demək olar ki, bir çox mədəniyyətlərə yansımışdır. Deyə bilərik ki, bu təsir bəzən müsbət, bəzənsə mənfi nəticələrlə meydana çıxır. Həyatı düzgün və humanist baxışlarla dərk edən gənc üçün əgər öz istəyinin dalınca getməsi ürəkaçan nəticələr verirsə, səhv yolda olub, heç kimin fikrini nəzərə almayan biri üçün bu heç də məqsədəuyğun ideya sayılmır. Buna baxmayaraq, insan istəyi və öz arzularına nail olmaq fikri müasir zamanda hamımızın daha çox stimullaşaraq yaşamamıza, ruh yüksəkliyimizə zəmin olur. Eyni nəzər nöqtəsini aşılaraq daha bir misala baxa bilərik. Filmdən götürülmüş aşağıdakı cümlələrə baxaq:

10. *Don't ever let somebody tell you you can't do something, not even me. Alright? You dream, you gotta protect it. People can't do something themselves, they wanna tell you you can't do it. If you want something, go get it.* (Chris Gardner, The Pursuit of Happiness) *Heç kimə, hətta mənə də yol vermə ki, nəyisə edə bilməyəcəyini deyim. Oldu? Arzu edirsənsə, arxasında durmalısan. Camaat nəyisə yarıda bilmir və istəyirlər sənə də bacara bilməyəcəyini bildirsinlər. Nəyisə istəyirsənsə, arxasınca get və əldə et.*

Real həyatda olduğu kimi filmlərdə də informasiya mübadiləsi linqvokultuaral xüsusiyyətlərlə əlaqəli olan psixolinqvistik cəhətləri ilə seçilir. Bu mübadilə zamanı məlumatın ötürülməsi E. Qofman tərəfindən özünəməxsus şəkildə təhlil olunmuşdur, yəni informasiyanın məqsədli (information given) və məqsədsiz (information given-off) çatdırılması fikri irəli sürül-

müşdür[3]. Birinci halda məlumatın ötürülməsi danışanın istəyinə bağlıdırsa, ikinci halda informasiya resipientin dinləmə istəyinə bağlıdır. (Sidorova E.V. Linqvisticskie i ekstralingvisticskie...) Bu təsnifata əsaslanaraq, aşağıdakı nümunəni ikinci növə aid etmək olar. Nəzər yetirsək görərik ki, cümlənin əvvəlində müraciət var. Bu, o deməkdir ki, danışan öz fikrini resipientin dinləməsinə əsasən irəli sürür. *11. Kid, there are heroes and there are legends. Heroes get remembered, but legends never die. Follow your heart, kid, and you'll never go wrong. (Babe Ruth, The Sandlot) Övlad, bir var qəhrəman, bir də var əfsanə. Qəhrəmanlar unudulurlar, lakin əfsanələr heç zaman ölmürlər. Öz ürəyinin səsinə qulaq assan, heç vaxt səhv etməzsən.* Üslubi baxımdan xitab ilə başlayan bu nümunədə ilk öncə paralellizm nəzərə çarpır. Eyni qrammatik quruluşlu iki ifadənin bir-birilərini izləməsi emfatikliyi artıraraq izləyicinin diqqətini daha çox çəkir : *there are heroes and there are legends.*

Amerika mədəniyyətində qəhrəmanlıq mövzusu həmişə aktual olmuşdur. Erkən yaşlardan artıq amerikalılar üçün ideal qəhrəman seçmək, onun hərəkətlərini, geyim tərzini təqlid etmək xarakterikdir. “Bacarsan”, “qəhrəman ol” kimi fikirlər ömür boyu amerikalıların şüarı olmuşdur[4].

Yuxarıda göstərdiyimiz müxtəlif filmlərdən seçilmiş sitatlar linqvistik baxımdan təhlil edilərək maraqlı praqmatik xüsusiyyətlərlə meydana çıxır. Təqdim etdiyimiz linqvokulturoloji məqamlar daha geniş araşdırmalara yol açaraq gələcək elmi mülahizələri şərtləndirilə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Gaziyeva M.Y., Aliyeva İ.Z., Melikova G. İ., Hacıyeva M.T. Multiculturalism and Intercultural communication, coursebook, ministry of education of the republic of Azerbaijan, University of languages, Baku: “Nargiz”, PH, 2018.
2. Guliyev T., Mukhtarova D., Mammadova A., Asadova U., Society and Social behaviour, Azerbaijan Republic Ministry of Education, Azerbaijan University of Languages. Baku: “Mutarjim”, 2018.
3. <http://www.people.duke.edu/>
4. <http://www.pbs.org/>

Nushaba Abdulrahimova

Summary

Linguocultural peculiarities occurring in definite situations of American Culture (based on American films)

The article about “Linguocultural peculiarities occurring in definite situations of American Culture (based on American films)” is dedicated to concrete linguistic features and their cultural reflection in our minds. As vivid examples we chose some statements from well-known films in English, which demonstrate specific cultural atmosphere and situations. Additionally, showing the utterances delivered by different characters we could observe particular American values and major linguocultural details.

Нушаба Абдулрагимова

Резюме

Лингвокультурологические особенности в конкретных ситуациях американской культуры (на основе сценариев американских кинофильмов)

В статье на характерных примерах из известных американских фильмов рассмотрены лингвокультурологические особенности как атрибуты характера, убеждений персонажей и их культурное отражение в нашем мышлении. В качестве примеров приведены известные высказывания из знаменитых англоязычных фильмов, которые демонстрируют специфическую атмосферу и ситуации. Проведенный анализ ситуативных высказываний и их лингвистических характеристик выявляет специфические «американские ценности» и их знаковые лингвистические детали.

Rəyçi: fil.f.d.N.Mədətova